

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA KITABISTIKA – TYRIMŲ METODOLOGIJA IR ŠALTINIŲ PUBLIKAVIMAS

Konferencija skirta 55-osioms prof. Antono Antonovičiaus (1910–1980) monografijos „Baltarusių tekstai, rašyti arabų rašmenimis, ir jų grafikos bei ortografijos sistema“ (1968) išleidimo metinėms ir prof. Valerijaus Čekmono (1937–2004) 85-osioms gimimo metinėms paminėti

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE KITAB STUDIES – RESEARCH METHODOLOGY AND SOURCE PUBLICATION

The conference is dedicated to celebrate the 55th anniversary of the publication of prof. Anton Antonovich's (1910–1980) monograph "Belarusian Texts Written in Arabic Script and Their Graphic and Orthographic System" (1968) and the 85th birthday of prof. Valery Chekmonas (1937–2004)

Pranešimų santraukos Abstracts

2023 m. spalio 5–6 d.

5th–6th October, 2023

VILNIUS, 2023

Sudarytojai

Compilers

Prof. habil. dr. Joanna Kulwicka-Kamińska

Doc. dr. Galina Miškinienė

Dr. Nadiězda Morozova

Organizatoriai

Organizers

Filologijos
fakultetas

UNIwersytet
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU

Rėmėjai

Sponsors

TAUTINIŲ MAŽUMŲ DEPARTAMENTAS
PRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS

Mokslo
skatinimo
fondas

Partneriai

Partners

VILNIAUS
APSKRITIES
TOTORIŲ
BENDRUOMENĖ

Informacinis palaikymas

Media Partners

katalikų radijo
Mažoji studija

KURIER
WILEŃSKI

©Autoriai / Authors

Vilnius, 2023

Mokslinis komitetas

Scientific Committee

Prof. habil. dr. Stefan Grzybowski (Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas)

Dr. Vladyslav Hrybovskyi (Ukrainos nacionalinė mokslų akademija)

Doc. dr. Jelena Konickaja (Vilniaus universitetas)

Prof. habil. dr. Alla Kozhinowa (Silezijos universitetas)

Prof. habil. dr. Czesław Łapicz (Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas)

Prof. habil. dr. Danguolė Mikulėnienė (Lietuvių kalbos institutas)

Prof. habil. dr. Agata S. Nalborczyk (Varšuvos universitetas)

Doc. dr. Grigorijus Potašenko (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. Kristina Rutkovska (Vilniaus universitetas)

Doc. dr. Ērika Sausverde (Vilniaus universitetas)

Prof. dr. Daiva Sinkevičiūtė-Villanueva Svensson (Vilniaus universitetas)

Prof. habil. dr. Marek Stachowski (Jogailos universitetas)

Prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia (Vilniaus universitetas)

Prof. habil. dr. Sergejus Temčinas (Lietuvių kalbos institutas)

Doc. dr. Viktorija Ušinskienė (Vilniaus universitetas)

Prof. habil. dr. Andrzej Zakrzewski (Varšuvos universitetas)

Organizacinis komitetas

Organizing Committee

Prof. habil. dr. Joanna Kulwicka-Kamińska (Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas)

Doc. dr. Galina Miškinienė (Vilniaus universitetas, Lietuvių kalbos institutas)

Dr. Nadiežda Morozova (Lietuvių kalbos institutas)

TURINYS

CONTENT

Plenariniai pranešimai / **Plenary Presentations**

Prof. dr hab. Stefan Grzybowski	5
Dr. Vladyslav Hrybovskiy	6
Prof. dr hab. Czesław Łapicz, prof. dr hab. Joanna Kulwicka-Kamińska	7
Dr. Nadiežda Morozova	8
Prof. dr hab. Elżbieta Smułkowa	9

Pranešimai / **Presentations**

Prof. dr hab. Anna Cychnerska	10
Assoc. prof. dr. Hüseyin Durgut	11
Dr. (HP) Kazimieras Garšva	12
Dr. Uladzislaŭ Ivanoŭ	14
Dr hab. Mirosław Jankowiak	15
Prof. habil. dr. Birutė Jasiūnaitė	18
Prof. dr hab. Agnieszka Kaliska, dr hab. Paulina Michalska-Górecka	20
Dr Artur Konopacki	21
Prof. dr hab. Alla Kozhinowa	22
Doc. dr. Jelena Konickaja	23
Dokt. Marija Konickaja	24
Dokt. Ina Kudrešova-Petkevičė	25
Prof. dr hab. Tomasz Lisowski	26
Dr Michał Łyszczarz, prof. dr hab. Michał Moch	27
Dr Wojciech Mądry	29
Prof. dr hab. Jolanta Migdał	31
Prof. habil. dr. Danguolė Mikulėnienė	32

Prof. dr. Jonas Mardosa	33
Doc. dr. Galina Miškinienė	34
Prof. dr hab. Joanna Orzechowska	36
Mari Liis Paaver-Potašenko	37
Dr Dorota Paško-Konecniak	38
Prof. dr hab. Agnieszka Piotrowska-Wojaczyk	39
Prof. dr hab. Helena Pociechina	40
Doc. dr. Grigorijus Potašenko	41
Prof. dr hab. Katarzyna Sicińska	43
Prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia	44
Dr. Serhii Taranets	45
Prof. habil. dr. Sergejus Temčinas	46

PLENARINIAI PRANEŠIMAI **PLENARY PRESENTATIONS**

Prof. dr hab. Stefan Grzybowski

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu / Nicolaus Copernicus University
in Toruń

Białoruski żywioł językowy a rosyjski dialektalny areał staroobrzędowy

Belarusian Linguistic Element and Russian Dialectal Area of Old Believers

W kształtowaniu postulowanego przez Valerija Čekmonasa rosyjskiego dialektalnego areału staroobrzędowego (RDAS) na terenie krajów nadbałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia) oraz pewnych polskich i białoruskich terenów znaczną rolę odgrywał żywioł białoruski. Jest on bowiem obecny prawie we wszystkich zakątkach tego obszaru dzięki swej roli w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII w. Ta obecność jest zauważalna również w czasach późniejszych. W sposób pośredni, lecz w pełni przekonujący, świadczy o tym słownictwo gwary starowierskiej używanej w północno-wschodniej Polsce. Zapożyczenia, które na pierwszy rzut oka można potraktować jako wzięte z języka polskiego w wielu wypadkach okazują się motywowane językiem białoruskim. Szczegółowa analiza i typologia takich leksemów będzie przedstawiona w wystąpieniu.

Dr. Vladyslav Hrybovskij

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського, Національна академія наук України /
M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine

Литовские татары в XVIII веке: идентичность, миграции, трансграничные связи и отношения

Lithuanian Tatars in the 18th Century: Identity, Migration, Cross- Border Relationship

Литовские татары (липки) в конце XIV–XVI вв. расселялись компактными группами на территории современной Литвы и Беларуси. В середине XVII века значительная их часть переместилась в украинские регионы Волынь и Подолье. Будучи военно-служебным сословием, они составляли хоругви, во главе с собственными начальниками, и использовались для обороны восточных воеводств Речи Посполитой.

Нарастание этнических и религиозных конфликтов в Речи Посполитой привело к миграциям липок в Османскую империю во второй половине XVII века. Там они получали военно-служебный статус и привилегии. По Карловицкому мирному договору 1699 года липки-перебежчики подлежали отселению от польско-турецкой границы в Молдову и Добруджу. С 1709 года дискриминация липок в Речи Посполитой усилилась из-за их поддержки короля Станислава Лещинского в борьбе с королем Августом II Саксонским. Это вызвало очередную волну миграции липок в Османскую империю. Миграции литовских татар продолжались в течение всего XVIII века. В турецкой нахии Хотин и в Молдове возникли села и городские кварталы, заселенные липками. Здесь они оставались носителями польско-литовско-белорусской культуры, обогащенной тюркскими и исламскими традициями. Власти Османской империи использовали липок для дипломатических связей с правительствами европейских государств.

Знание языков, обычаев и быта сопредельных стран делало их подвижными в миграциях, но, в то же время, сплоченными в поддержании этнического единства и коммуникации между собой, вопреки разделяющим их границам.

В докладе будут представлены выводы об идентичности и ее связи с представлениями о подданстве литовских татар, проживавших компактными группами в Речи Посполитой и Османской империи в XVIII веке.

Prof. dr hab. Czesław Łapicz, prof. dr hab. Joanna Kulwicka-Kamińska
Centrum Badań Kitabistycznych Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu /
Nicolaus Copernicus University in Toruń Centre for Kitab Studies

**Dziedzictwo kulturowe Tatarów Wielkiego Księstwa
Litewskiego. Pierwszy przekład Koranu na język słowiański z
XVI wieku**

**The Cultural Heritage of the Tatars of the Grand Duchy of
Lithuania. The First Translation of the Qur'an into the Slavic
Language of the 16th Century**

Przedmiotem wystąpienia jest trzecie na świecie tłumaczenie Koranu na trzeci język europejski i pierwszy język słowiański. Zostało ono dokonane przez Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy wyznają islam sunnicki w środowisku chrześcijańskim.

Omawiamy oryginalne wyniki badań zrealizowanych w ramach grantu: „Tefsir - projekt filologiczno-historycznego opracowania oraz krytycznego wydania tzw. tefsiru Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego z 2. połowy XVI w. (pierwszego przekładu Koranu na język polski)“ i prezentujemy krytyczne wydanie najważniejszego dla litewsko-polskich Tatarów zabytku ich kultury.

Przedstawione wyniki poszerzają zakres badań islamistycznych, skupionych na muzułmańskich Arabach i Bliskim Wschodzie o inne społeczności muzułmańskie, zwłaszcza te z Europy Środkowo-Wschodniej, które nieczęsto są przedstawiane w literaturze naukowej.

Pokazują też powiązania tatarskiej kultury literackiej z tradycjami chrześcijańskimi, a dokładniej, tradycjami studiów biblijnych – tematem, który zyskuje zainteresowanie w kontekście redefiniowania historii relacji chrześcijańskiej Europy z islamem.

Dr. Nadiežda Morozova

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

В. Н. Чекмонас и исследования балто-славянского языкового пограничья

V. N. Chekmonas and Studies of the Balto-Slavic Linguistic Borderland

Валерий Николаевич Чекман (Чекмонас; 1936/37–2004) – известный славист, диалектолог, профессор Вильнюсского университета, автор более 200 научных работ, опубликованных в различных научных изданиях России, Беларуси, Литвы, Польши, Швеции, Норвегии, Македонии, США и др. стран.

Круг научных интересов профессора В. Н. Чекмана был необычайно широк. Еще в студенческие годы под влиянием своего учителя и друга, в последствии профессора О. С. Широкова он увлекся индоевропеистикой, с этой целью изучал многие древние и современные языки. Будучи студентом, В. Н. заинтересовался литовским языком, а в 1965 г. уехал в Латвию изучать латышский язык – несколько месяцев до поступления в аспирантуру учительствовал в д. Гайни тогдашнего Прейльского р-на Латвии. Обучение в аспирантуре в Институте языкознания Белорусской АН предопределило всю дальнейшую профессиональную деятельность В. Н. – основным направлением научной работы стала история и диалектология славянских языков и история балто-славянских языковых контактов с древнейших времен до нашего времени, а одним из любимых занятий – полевые исследования белорусско-литовского пограничья и изучение польских кресовых говоров на территории Литвы и Беларуси. С середины 1990-х гг. он также активно включился в изучение русских старообрядческих говоров Литвы и приграничных территорий Латвии и Беларуси.

В докладе будут представлены основные идеи и экспедиционные маршруты, связанные с изучением балто-славянского языкового пограничья.

Prof. dr hab. Elżbieta Smułkowa

Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw

Profesor Walery Czekman vel Valerijus Čekmonas w świetle jego ponad 25-letniej korespondencji

Professor Valery Chekman a.k.a. Valerijus Chekmonas in the Light of His Over 25 Years of Correspondence

Wystąpienie będzie poświęcone wieloletniej współpracy Autorki referatu z Profesorem Valerijem Čekomonasem w zakresie badań slawistycznych. Wzajemne kontakty i wymianę myśli naukowej odzwierciedla wieloletnia korespondencja, ukazująca Čekmonasa jako człowieka i naukowca.

PRANEŠIMAI **PRESENTATIONS**

Prof. dr hab. Anna Cychnerska

Centrum Badań Kitabistycznych Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu /
Nicolaus Copernicus University in Toruń Centre for Kitab Studies

Gatunkowa różnorodność słowiańskiego aljamiado. Przykład Bałkanów

The Diversity of Types of Slavic Aljamiado. The Example of the Balkans

Choć pierwotnie termin *aljamiado* odnosił się do zapisywanych pismem arabskim romańskich tekstów muzułmańskich powstałych na Półwyspie Iberyjskim, zjawisko to ma znacznie szerszy zasięg i obejmuje m.in. religijną literaturę Tatarów byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego (współcześnie Litwy, Białorusi, części Polski i Ukrainy), muzułmańskich Słowian na Bałkanach (zwłaszcza Bośniaków, ale też Chorwatów, Serbów i Bułgarów), Albańczyków czy Greków. W każdej z tych społeczności w następstwie kontaktu z islamem przyjęto i dostosowano do własnego języka alfabet arabski. Jak pokazuje casus bałkański, użycie arebicy nie ograniczało się jedynie do twórczości nawiązującej do nauk islamu, a w dorobku literackim znajdziemy bogactwo formy i treści niespotykane na innych terenach.

Assoc. prof. dr. Hüseyin Durgut
Çanakkale Onsekiz Mart University

On Turkish Words and Expressions in the Kitab of Ivan Lutskevich

Manuscripts in the genre of kitab, one of the most valuable treasures of the Lithuanian Tatar cultural heritage, contain substantial linguistic materials for both Slavic and Turkish languages. In its basic sense, one of the Turkish connotations of the Arabic origin kitāb>kitap, which means the whole of printed or written paper sheets, is the meaning of the holy book. In other words, the word "kitab" has gained a meaning related to religious belief in Turkish and has come to mean the concepts of Psalms, Torah, Bible, and Qur'an. The word kitāb, which is of Arabic origin, acquires a different connotation in the language of Lithuanian Tatar communication and refers to a type of Lithuanian Tatar manuscripts such as tafsir, hamail, and tajwit. These manuscripts in the Kitab genre contain a wide variety of rich sections such as basic information about the Islamic religion, some suras and hadiths, information about the life of some prophets, religious stories, and descriptions of religious ceremonies. These manuscripts are written in Slavic languages such as Old Belarusian and Polish in Arabic script and include Arabic and Turkish texts. Among these Kitabs there is a Mirajname text in Turkish and a below-the-line translation of it into Belarusian. In addition, Turkish words and sentences copied as they are without translation are included in these manuscripts.

This study will focus on some Turkish words and expressions in the Kitab of Ivan Lutskevich, one of the manuscripts of the Lithuanian Tatars. In addition, some religious terms of Arabic or Persian origin, which were transferred to the manuscripts of the Lithuanian Tatars through Turkish, will be evaluated.

Dr. (HP) Kazimieras Garšva

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Dabartinio lietuvių ir slavų kalbų paribio hidronimai

Hydronyms of the Current Border of Lithuanian and Slavic Languages

Autoriaus duomenimis, per 2 000 metų Lietuvos rytuose buvo bent penkios svarbesnės kompaktiško lietuvių kalbos ploto ribos: 1) V–VIII a. – Aina, Minskas, Nesvyžius, Liachovičiai; 2) XV a. – Druja, Ikaznė, Medilas, Maladečina, Valažinas, Mastai; 3) XIX a. viduryje – Kraslava, Kamojys, Astravas, Lazūnai, Lyda; 4) XXI a. – dabartinė Lietuvos ir Gudijos siena; 5) 1920–1939 m. okupuotas ir apslavintas etninių lietuvių žemių išsikišimas – Žadiškis, Buivydžiai, Maišiagala, Trakai, Paluknys, Krevas (Garšva 2023, žemėlapis). V. Čekmonas (2017: 61–227), Z. Zinkevičius (2013: 221–267) ir daugelis kitų tyrinėtojų nurodė lietuvių kalbos salas, kurių vietomis čia buvo išlikę ir nuo XX a. pradžios iki mūsų dienų.

Autorius (Garšva 2022: 162–176) ištyrė 7 455 oikonimų formas lietuvių ir lenkų kalbomis, 1939 m. užrašytas tarp Daugpilio ir Šalčininkų. Per 60 proc. net suslavintų oikonimų čia išlaikė lietuvių kalbos požymius: Ignalinos r. jų buvo 79 proc., Švenčionių r. – 71 proc., Vilniaus r. – 65 proc., Vilniaus mieste – 45 proc., Trakų r. – 69 proc., Šalčininkų r. – 60 proc. Dabar nagrinėjami Rytų Lietuvos hidronimai (upių, ežerų vardai).

Net labai kadaise suslavėjusio Vilniaus rajono jau išnykusių upelių ir ežerų vardai buvo tokie pat lietuviški kaip bet kurioje kitoje Lietuvos vietoje. Šiuos upėvardžius sudaro lietuviški žodžiai ir yra galūnių, priesagų vediniai, turintys atitikmenų ir kitose Lietuvos vietovėse: *Akmenė, Giraitė, Kuosinė, Plynis, Raudonė, Ringė, Veržuva, Vingris, Žalesa*. Daug yra sudurtinių upėvardžių su antruoju komponentu *-upis*: *Juodupis, Rudupis, Šaltupis, Verdenupė, Viršupis*. Lygiai tos pačios darybos yra ir Vilniaus rajono išnykusių ežerų vardai, paliudyti istorinių šaltinių: *Juodis, Karklinis, Purvis* ir t. t. (taip užrašyta ir svetimomis kalbomis).

Vardynas aiškiai rodo, kad XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje Vilniaus miesto apylinkės dar buvo lietuviškos. Daugybę vardyno lituanizmų galima rasti kituose to laikotarpio ir vėlesniuose šaltiniuose: vandenvardžiai *Dumble* „Duñblis“, *Giežuza* „Gilùžis“, *Ilgie* „Ìlgis“, *Jodys* „Júodis“, *Jodupis* „Júodupis“, *Niaris* „Neris“, *Wierupis* „Vėrupis“, kaimų pavadinimai *Giežaže* „Gelėžiai“, *Gierule* „Girùliai“, *Grykiene* „Grikiėniai“, *Gudele* „Gudėliai“, *Jodziszki* „Júodiškės“, *Mozejki* „Mažeikiai“, *Karweliszki* „Karvēliškės“, *Katuciszki* „Katùtiškės“, *Wilkieliszki* „Vilkėliškės“, *Samoniny* „Samanŷnė“, *Suntoki* „Santakaĩ“ ir t. t. (Jurkštas 1985: 10–60).

Dr. Uladzislaŭ Ivanouï

Europos humanitarinis universitetas / European Humanities University

Стараверская тэма ў беларускай прэсе Вільні ў 1920-30-я гады

The Old Believer's Theme in the Belarusian Press of Vilnius in the 1920s and 1930s

Выступ прысьвечаны прэзэнтацыі і аналізу маладасьледаваных і зусім невядомых этнаграфічных, мовазнаўчых і публіцыстычна-палітычных матэрыялаў аб стараверах на старонках беларускай прэсы Вільні (“Сялянская Ніва”, “Беларуская Крыніца”, “Шлях Моладзі” і інш.) паміж сусьветнымі войнамі. Асаблівы інтарэс выклікаюць з аднаго боку этнаграфічныя і мовазнаўчыя артыкулы, нататкі, у якіх падкрэсьліваюцца прынцыповыя адрозьненні паміж стараверамі і беларусамі, а, зь іншага боку, публіцыстычна-палітычныя тэксты, заклікі, у якіх малюецца супольныя рысы старавераў і беларусаў асабліва на фоне дыскрымінацыі польскімі ўладамі.

Dr hab. Mirosław Jankowiak

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Polszczyzna północnokresowa a gwary białoruskie na Litwie. Wybrane aspekty arealne

Northern Polish Borderland and Belarusian Dialects in Lithuania. Selected Areal Aspects

Research on the Polish language in Lithuania has a long tradition. The first area division was made by Halina Turska in the 1930s. In general, most researchers of Lithuanian Polish refer to this division to this day. This division was made based on selected phonetic and grammatical features, on the one hand, differentiating them from the standard Polish language, and on the other, three areas from each other (the Vilnius area, the Kaunas area, and the Smolvj area). In the 1990s, new areas for the Polish language in north-western Belarus were defined by I. Grek-Pabisowa (mainly based on the frequencies of selected features).

Over 30 years, a huge amount of material has been collected in the form of interviews recorded in Lithuania and north-western Belarus, which allows analyzing new aspects, including areal issues. On the one hand, these are recorded interviews in Polish, on the other hand, in the Belarusian dialect. Conducting field research since 2009, I have collected over 100 hours of Belarusian dialects and several hours of Polish. The preliminary analysis of the material showed several features common to Belarusian dialects and Lithuanian Polish, covering specific areas.

On the one hand, these are polonisms found in the Belarusian dialects of the Belarusian-Lithuanian borderland, e.g.:

- for the north-western dialectal zone of the Belarusian language (*slónca* 'сонца / Pol.: słońce', *zímny* 'халодны / Pol.: zimny', *kviáty* 'кветкі / Pol.: kwiaty', *raziémki* 'суніцы / Pol.: poziomki', *býdla* 'жывёла / bydło'),
- for the western dialectal zone of the Belarusian language (*rok* 'год / Pol.: rok', *téras* 'цяпер / Pol.: teraz', *lónka* 'луг / Pol.: łąka', *traskáŭki* 'клубніка / Pol.: truskawki', *dziálka* 'участак зямлі / Pol.: działka', *róvar* 'веласіпед / Pol.: rower', *gavénda* 'гаворка, гутарка / Pol.: gawęda'),

- Hrodna-Baranavichy group of the south-western dialect of the Belarusian language (ról'nik 'земляроб / Pol.: rolnik'),
- for the entire territory of Lithuania (e.g., numbers 11–19: *pietnásćie, šesnásćie, osiemnásćie*).

The lexicon of Polish origin in the Belarusian dialects of the Belarusian-Lithuanian borderland has already been described by Belarusian and Polish linguists (in the areal aspect). So far, none of the researchers of the Polish language of the North-Eastern Borderlands has compared and analyzed the areas of individual features in relation to the areas of Belarusian dialects in which the same features occur. In the paper, I intend to show selected common areas for the Polish-Northern Borderlands and Belarusian dialects.

One can mention several features present in Lithuanian Polish, which overlap with the areas of Belarusian dialects. This applies to both phonetic and grammatical features, as well as vocabulary, e.g.:

- the entire territory or the greater part of Belarus, e.g., *akanye (pažečki, zrabili)*, voiced *h (hranica, pahurak)*, non-syllabic *ŭ (spakovaŭšy, zebraŭšy)*, some lexemes (*žyviola*)
- The northeastern dialect of the Belarusian language: forms of names of young beings in *-ionak: (śvinionak, dziecionak)* or vocabulary (*punia, skot / skacina, dzierewnia*),
- Central Belarusian dialects, e.g., verb forms for the 3rd person singular (*on chodzia, on robia*),
- The southwest dialect of the Belarusian language, e.g., verb forms for 1st person plural (*dožyvamo, siedzimo, jedziemo*), lexemes (*odryna*),
- Hrodna-Baranavichy group of the south-western dialect of the Belarusian language, e.g., prosthetic *h* pronunciation (*hulica, haviečka*), pronunciation of stressed (*o*) before labial (*ŭ*) instead of (*a*) (*čytoŭ, znoŭ, doŭ, podnioŭ*).

The above acreage issues have never been studied before and require a comprehensive analysis, analyzing a huge amount of material. It should also be emphasized that several phonetic and grammatical features or lexis were not considered by Polish researchers as crucial for determining the areas of the Polish language in the northeastern borderland or were considered insignificant due to low frequency.

The third aspect, worth examining and analyzing from a real-world point of view, is the functioning of lexemes of Baltic origin, which occur both in the Polish language of the northern borderlands and in the Belarusian dialects of this borderland.

Prof. habil. dr. Birutė Jasiūnaitė
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Kai kurios baltų ir slavų folkloro kalbos ypatybės Aleksandro Potebnios akimis

Some Features of Baltic and Slavic folklore's Language Looking Through the Eyes of Alexander Potebnia

Ukrainiečių lingvistas, folkloristas ir literatūros mokslininkas, Charkovo universiteto profesorius Aleksandras Potebnia (1835–1891) savo pažiūras į tautosakos kūrinių kalbą yra išdėstęs veikalė „Iš rusų gramatikos užrašų“ („Из записок по русской грамматике“). Šis pranešimas skiriamas kai kuriems pastoviesiems baltų ir slavų liaudies poezijos posakiams, kurie dažniausiai vartojami dainų ir pasakų tekstuose, rečiau – tarminėje šnekamojoje kalboje, apžvelgti. Į tokius folkloro kalbos vienetus mėginta pažvelgti ukrainiečių mokslininko akimis, nes, jo žodžiais tariant, „образное выражение древнее безобразного“ („vaizdingasis posakis senesnis už nevaizdingąjį“).

Taip sakydamas, A. Potebnia turėjo galvoje įvairių tautosakos žanrų kalboje pasitaikančius bejungtukius pastovios gramatinės sandaros junginius, kurie atitinka modelius daiktavardis + daiktavardis (plg. ukr. срібро-злато, rus. князь-бояре, рута-мята ir liet. aukselis sidabrėlis, ponai bajorai, rūtos mėtos), kiek rečiau būdvardis + būdvardis (plg. rus. бела-румяна ir liet. balta raudona), veiksmažodis + veiksmažodis (plg. rus. плачет-рыдает ir liet. verkia rauda), skaitvardis + skaitvardis (plg. rus. два-три года, ukr. два-три ангели ir liet. dvejus trejus metelius),rieveiksmis +rieveiksmis (plg. rus. криво-прямо ir liet. kreivai šleivai). Analogiškų pasakymų mokslininkas aptiko ne tik įvairiose slavų, bet ir lietuvių, latvių kalbose, netgi suomių „Kalevaloje“ ir pagrįstai laikė juos universaliu folkloro kalbos reiškiniu.

Ukrainiečių kalbininkas atkreipė dėmesį ne tik į šių posakių gramatinę sandarą, bet ir į jų semantines ypatybes. Jis pastebėjo, kad taip sujungiant žodžius galima kitaip, savitai, perteikti tam tikras grupines sąvokas, kalbant apie asmenis (rus. отец-мать = родители, род-племя = родственники), nusakyti bendrusius daiktų ar reiškinių pavadinimus (ukr. Дзэ коню овса-сіна (=

оброку), Козаченьку меду-вина (= напитоков). A. Potebnia pateikė ir tipologinių pastabų, nurodydamas, kad, pavyzdžiui, kinų kalboje analogiškai galima išreikšti abstrakčias sąvokas: svoris = sunku–lengva, atstumas = toli–arti.

Lietuvių kalbotyroje, ypač frazeologijoje, panašius bejungtukius žodžių junginius tradiciškai priimta vadinti samplaikiniais frazeologizmais, pavyzdžiui: tėvo motinos trūksta „visko yra užtektinai“, keliais alkūnėmis „visomis išgalėmis“, balti raudonuoti „gėdytis“, šiltas gyvas „labai silpnas, leisgyvis“, šilto šalto „visko“ ir pan. Pasitaiko, kad paraleliai vartojami tiek bejungtukiai frazeologizmų variantai, tiek ir posakiai su jungtuku *ir*: rankas kojas atimti = rankas ir kojas atimti „labai išsigąsti“. Ar pasakos pabaigos formulės pasakymą *alų midų gėriau* galima laikyti tokiu frazeologiniu junginiu, svarstytinas dalykas. Pažymėtina, kad tokie pastovieji posakiai vartojami tarminėje šnekamojoje kalboje, nors neretas jų, kaip antai, tėvas motina, pasitaiko ir tautosakoje.

Prof. dr hab. Agnieszka Kaliska, dr hab. Paulina Michalska-Górecka
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University
in Poznan

XIX-wieczny słownik W. Kazimirskiego jako źródło wiedzy o Oriencie

The 19th Century Dictionary of W. Kazimirski as a Source of Knowledge About the Orient

Wojciech Kazimirski (1808-1887) był pasjonatem szeroko pojętego Orientu, dyplomatą, poliglotą, tłumaczem na język francuski m.in. Koranu, twórcą słownika arabsko-francuskiego oraz francusko-polskiego. Celem naszego wystąpienia jest odpowiedź na pytanie, czy orientalistyczne zainteresowania Kazimirskiego ujawniły się w jego słowniku francusko-polskim (1839), a jeśli tak – to w jakim stopniu i czy w związku z tym można ten leksykon traktować jako źródło wiedzy o Oriencie. Wyjaśnienie tej kwestii ma również znaczenie w związku z wpływem słownika Kazimirskiego na tzw. słownik wileński języka polskiego (1861).

Dr Artur Konopacki

Uniwersytet w Białymstoku / University of Białystok

Czy wśród Tatarów w Polce istniała potrzeba nauki szariatu?

Was There a Need to Learn Sharia Among the Tatars in Poland?

Szariat to niezwykle ważna część życia wspólnoty muzułmańskiej. W tradycji Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego nie znajdujemy zbyt wielu elementów tego prawa poza kilkoma, które stały się jedynie zwyczajem czy tradycją, a nie składową prawodawstwa jak np. mehr. Tym bardziej interesujące wydaje się podejście do zagadnień szariatu wśród Tatarów-muzułmanów zamieszkujących obszar Polski po 1945 roku. Tu bowiem w ramach prac Muzułmańskiego Związku Religijnego powstał projekt opracowania szariatu, który miał zostać włączony do powstającego (!) podręcznika do religii. W niniejszym wystąpieniu chciałbym skupić się na omówieniu tego niezwykłego i bodaj jednostkowego przykładu zastosowania czy też wdrożenia elementów szariatu na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Prof. dr hab. Alla Kozhinowa

Stypendium „Polonista“ Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej na Uniwersytecie Śląskim, Katowice / Scholar of the Scholarship „Polonista“ financed by the Polish National Agency for Academic Exchange, University of Silesia in Katowice

Zapożyczenia z języków zachodnioeuropejskich w tekstach arabograficznych

Loanwords from Western European Languages in Arabographic Texts

Jednym z problemów związanych z zapożyczeniami w tekstach arabograficznych jest nie tylko określenie języka, z którego dane słowo zostało zapożyczone, ale także dróg, którymi przenikały zapożyczenia. Jako przykład można przytoczyć słowo *žemčuh* ‘perła’. Według słownika etymologicznego to stare zapożyczenie ze Wschodu występuje tylko w językach rosyjskim i białoruskim (przypadki jego użycia w języku ukraińskim są rzadkie). Najstarszym przypadkiem jego użycia jest inskrypcja na krzyżu Eufrozyny Połockiej (1161). Jednak fakt, że słowo to zostało po raz pierwszy użyte na terenach, które później stały się białoruskie, nie daje podstaw do przypisywania go systemowi języka starobiałoruskiego, ponieważ w XII wieku językiem pisanym używanym na tych ziemiach był cerkiewno-słowiański.

Czasem jednak droga zapożyczenia jest znana, jak w przypadku leksemu *jāxenŭ* ‘rubin, szafir’. Uważa się, że ta nazwa przezroczystej odmiany korundu powstała właśnie w języku rosyjskim, gdzie znana jest od XV wieku. Niemal natychmiast jednak zapożyczonego do wielu języków słowiańskich, w tym polskiego i białoruskiego. Pod wpływem języka polskiego pojawiły się słowa *forŭna* z łacińskiego, *pižmo* ze st.-g.-niem. *bisamo*, *’imber* z now.-g.-niem. *Imber*.

Doc. dr. Jelena Konickaja
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Пословицы и поговорки в речи староверов: взаимодействие литовской и славянской культур

Proverbs and Sayings in the Old Believers' Speech: the Interaction of Lithuanian and Slavic Cultures

Исследователи старообрядческого фольклора Литвы отмечают, что, «поскольку в Литве староверы живут вперемешку с литовцами, поляками, белорусами (...), во многих ареалах сложился особый фольклорный „микроклимат“, способствовавший активному взаимодействию и взаимообогащению традиционных культур разных народов» (ФСЛ 2007, 44), чаще всего отмечаемому в сказках, лирических песнях, загадках, а также пословицах и поговорках.

В Томе «Сказки. Пословицы. Загадки» (Вильнюс 2007), подготовленном замечательным исследователем староверия Литвы Ю. Новиковым, содержится свыше 4000 паремий, записанных от Е. И. Колесниковой, жительницы Салакской апилинки, района со смешанным населением. В предваряющей публикацию паремий вступительной статье (ФСЛ 2007, 357-384) отмечается, что в них встречаются отдельные литовские слова: *Спасибо и ачу, ты умрешь, а я поплачу; Набрался, как рапуга грязи, а также фонетические заимствования: Ты что, кристальный – не дотронешься?* (Ibid., 379).

Анализ паремий показывает, что среди них есть также заимствования из литовского паремиологического фонда: *Ни ты греешь ни морозишь* (378), ср. *neĩ šildo nei šaldo: visiškai nerūpi: Tavo pinigai manęs nei šildo nei šaldo* Mlt., *Tai man nei šildo nei šaldo, kaip pernykštis sniegas* Krč., *Žinau tik, kad Šopfo juokai manęs nei šildys nei šaldys* Pt. (LKŽ), рус. соответствие: *не холодно, не жарко*. Сложность их выявления заключается в наличии сходных или общих русско-литовских и – шире – балтославянских паремий, напр.: *Думы за морями, а смерть за плечами* (248), ср. *Mislis už marių, o mirtis už pečių* Švnč. LKŽ, а также *Дума за морями, а смерть за плечами* (Мокиенко 2010, 309). Цель доклада – выявить заимствования из литовского языка в старообрядческом паремиологическом составе на основе данных, представленных в ФСЛ.

Dokt. Marija Konickaja

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Būtojo laiko veiksmažodžiai Aišos Smolskos kitabe

The Past Tense Verbs in the Kitab of Aisha Smolska

Veiksmažodis yra viena pagrindinių kalbos dalių, kuri slavų kalbose, kurioms priklauso lenkų ir baltarusių, turi išplėstą paradigmos sistemą. Lenkų ir baltarusių kalbų deklinacijos sistema turi ir panašumų, ir skirtumų. Ryškiausi – būtojo laiko paradigmoje.

Aišos Smolskos kitabas, saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje (R-13.032), sukurtas 1814 m. miestelyje Myši, kuris yra dabartinės Baltarusijos teritorijoje. Rankraštyje vartojamos arabų, lenkų, baltarusių kalbos. A. Antonovičius teigė, kad kitabe gausu pietvakarių baltarusių tarmių požymių.

Pranešimo tikslas – pristatyti kitabe vartojamas veiksmažodžių formas, apibendrinti būdingiausias galūnes ir vartojimo modelius. Medžiaga bus lyginama su Z. Kurzowos, Cz. Łapicziaus ir kitų tyrėjų duomenimis.

Dokt. Ina Kudrešova-Petkevičė
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Lenkijos sentikių bažnyčia 1920–1928 m.: teisinė padėtis ir sentikių lūkesčiai

The Old Believers' Church in Poland in 1920–1928: Old Believers' Legal Situation and Their Expectations

1918 m. pasibaigė Pirmasis pasaulinis karas, trukęs ketverius metus ir sukrėtęs visą žmoniją. Šis įvykis palietė Lietuvą ir Lenkiją. Besibaigiant Pirmajam pasauliniam karui tarp abiejų šalių įsiplieskė konfliktas, po kurio Vilniaus kraštas buvo prijungtas prie Lenkijos. Vilniaus krašto užėmimas truko apie 20 metų, jam vis prieštaravo Lietuva. Teritorinis pasikeitimas ir Pirmasis pasaulinis karas itin skaudžiai paveikė tiek Lietuvos, tiek Lenkijos sentikius.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui dauguma sentikių bėgo ieškodami saugesnio prieglobsčio, tačiau jam pasibaigus dauguma jų grįžo. Taip pat grįžo ir viena garsiausių sentikių giminių – Pimonovai, kuri savo veikla ir lėšomis prisidėjo prie sentikių religinių bendruomenių atkūrimo. 1920 m. spalio mėnesį Vilniaus kraštas buvo prijungtas prie Lenkijos. Tai buvo netikėtas posūkis šio krašto sentikiams. Jie turėjo ne tik atsigauti po Pirmojo pasaulinio karo, bet ir priprasti prie naujos valdžios.

Labai svarbus teisiškai sentikiams tapo tuometinio Lenkijos respublikos prezidento Ignaco Mościckio 1928 m. kovo 22 d. išleistas potvarkis „Lenkijos valstybės santykiai su Rytų sentikių bažnyčia Lenkijoje, neturinčia dvasinės hierarchijos“. Potvarkis buvo itin reikšmingas, nes juo valstybės sentikių bažnyčia, esanti be hierarchijos, pripažįstama kaip savarankiška ir nepriklausoma krikščionių bažnyčia.

Pranešime bus aptariama sentikių teisinė padėtis Vilniaus krašte iki 1928 m. Ši tema istoriografijoje menkai nagrinėta, tad ji yra aktuali šiandieninėms religinėms mažumoms.

Prof. dr hab. Tomasz Lisowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University
in Poznan

**Status lingwistyczny leksemów ‘swadźba’ / ‘swadba’ i
‘swadziebny’ w przekładzie Nowego Testamentu Szymona
Budnego z 1574 roku**

**The Linguistic Status of the Lexemes “swadźba” / “swadba” and
“wadziebny” in the 1574 Translation of the New Testament by
Szymon Budny**

W wydany w roku 1574 Nowym Testamencie w autorskim przekładzie antytrynitarza Szymona Budnego jako polskie ekwiwalenty greckiego γάμος ‘wesele, uczta weselna; sala weselna; małżeństwo’, odnotowanego w 15 miejscach biblijnych, wystąpiły wyłącznie leksemy ‘swadziebny’, ‘swadźba’ / ‘swadba’. W porównaniu z ich polskimi odpowiednikami w pozostałych renesansowych przekładach nowotestamentowych uznać je można za cechę wyróżniającą przekład Szymona Budnego. Ten wybitny filolog, znawca języka hebrajskiego, greckiego, łacińskiego i staro-cerkiewno-słowiańskiego, człowiek multilingwalnego Wielkiego Księstwa Litewskiego w poszukiwaniu adekwatnych podstawień leksykalnych w polskim przekładzie nowotestamentowym przywołał leksemy na gruncie polszczyzny archaiczne, ale nawiązujące do leksyki ruskiej, być może w tamtym czasie mające status regionalizmów północnokresowych.

Analiza przeprowadzona zostanie z odwołaniem się do metody dystrybucyjno-kontekstowej, pozwalającej wskazać odpowiedniki analizowanych leksemów w paralelnych miejscach biblijnych innych polskich renesansowych przekładów, jak również zdefiniować ich kontekstowe znaczenie.

Prof. dr hab. Michał Moch

Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych Polskiej Akademii Nauk /
The Institute of Mediterranean and Oriental Cultures of the Polish Academy of
Sciences

Dr Michał Łyszczarz

Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie / The Institute of Political Science
of University of Warmia and Mazury in Olsztyn

**„Modlitewnik muzułmański“ Stefana Jasińskiego (1986):
analiza zawartości i znaczenie w praktyce religijnej polskich
Tatarów**

**Stefan Jasiński's "Muslim Prayer Book" (1986): Analysis of Content
and Its Meaning in the Religious Practice of Polish Tatars**

„Modlitewnik muzułmański“ Stefana Jasińskiego z 1986 r. to bez wątpienia jeden z najważniejszych tatarskich dokumentów religijnych wydanych w Polsce Ludowej, jak i w całym okresie po II wojnie światowej. Ranga tego zbioru modlitw wynika z kilku powodów: 1) jego zawartość nawiązuje do rękopiśmiennych tradycyjnych chamaitów osobistych sprzed 1939; 2) jest obszerny (zdecydowanie wykracza objętością ponad standard); 3) został przygotowany w dwóch wersjach językowych – w transkrypcji łacińskiej i zmodyfikowanym alfabecie arabskim – które nie są tożsame; 4) jest stale obecny w świadomości Tatarów, używany przez tatarskich imamów, a jego znaczenie wiąże się z wielkim autorytetem autora; 5) stał się punktem wyjścia dla współczesnego modlitewnika T. Miśkiewicza (2022); 6) funkcjonował jako „materiał do użytku wewnętrznego“, spontanicznie kopiowany, dziś jest już trudno dostępny. Modlitewnik S. Jasińskiego to bardzo istotne źródło, którego szczegółowa analiza wymaga użycia zróżnicowanych perspektyw badawczych. Z jednej strony, umożliwia śledzenie specyfiki religijności Tatarów w okresie PRL-u, a zarazem może inspirować do bardziej generalnych wniosków o ich położeniu społeczno-politycznym i działalności kulturalnej we wspomnianym okresie. Równocześnie, modlitewnik Jasińskiego wymaga także analizy arabistycznej, zarówno w aspekcie filologicznym, jak i kulturoznawczym (kultury arabsko-muzułmańskiej). Źródło to zawiera bowiem liczne teksty zapisane w alfabecie arabskim, jak też arabskojęzyczne i

zaczepnięte bezpośrednio z Koranu, ale również fragmenty w języku białoruskim/„tutejszym”, przystosowane do zmodyfikowanego zapisu arabskiego, co przypomina historyczne rękopisy tatarskie. Przedstawiony referat stanowi element szerszych badań nad, bardzo często niesformalizowanymi, materiałami religijnymi, opracowanymi przez polskich Tatarów po II wojnie światowej. Dokumenty te nie były dotąd przedmiotem pogłębionych badań naukowych.

Dr Wojciech Mądry

Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk / Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences

Dzieje Wilna widziane oczyma badacza wczesnych dziejów Słowian – Władysława Kowalenki (1884-1966). Na podstawie materiałów archiwalnych

The History of Vilnius Seen Through the Eyes of a Researcher of the Early History of the Slavs – Władysław Kowalenko (1884–1966). Based on Archival Materials

Władysław Kowalenko był przez wiele lat związanym z Poznaniem badaczem wczesnych dziejów Słowian i jednym z twórców „Słownika starożytności słowiańskich”. W pierwszej części referatu zostanie przedstawiona jego młodość którą spędził w Wilnie, tam też rozpoczął swoją działalność naukową działając w Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Wilnie pod kierunkiem badacza historii Wielkiego Księstwa Litewskiego Stanisława Kościałkowskiego. W latach 1910-1912 brał udział w pracach wykopaliskowych na wczesnohistorycznych kurhanach w pobliżu miasteczka Orany na Wileńszczyźnie pod kierunkiem badacza starożytności Wandalina Szukiewicza. Pod wpływem tych badaczy kształtowały się jego zainteresowania archeologią i historią.

Druga część zostanie poświęcona omówieniu pracy doktorskiej W. Kowalenki napisanej pod kierunkiem prof. K. Tymienieckiego i obronionej w 1925 r., na Uniwersytecie Poznańskim opublikowanej w „Ateneum Wileńskim” oraz jej przyjęciu przez ówczesnych historyków. W. Kowalenko podkreślił we wstępie do niej, że „celem niniejszej pracy jest próba wyjaśnienia pochodzenia i charakteru politycznych prerogatyw Wilna wieku XVI, o których w polskiej literaturze historycznej utarły się błędne poglądy”. Przedstawione w niej materiały ukazują nieprzerwany udział Wilna w sejmach aż do upadku państwa w XVIII w. Autor opisał w swej pracy szczegółowo stopniowy rozwój miasta Wilna od jego powstania, zwracając uwagę na położenie geograficzne, następnie skupiając się na pierwszych przywilejach, wraz z opisem okoliczności nadania prawa magdeburskiego przez Władysława Jagiełłę w roku 1387. Zwrócił też uwagę na otoczenie miasta murem podkreślając jego

znaczenie nie tylko militarne ale i gospodarcze. Praca ta stanowi też przykład postrzegania historii Wilna w okresie międzywojennym przez pochodzącego stamtąd polskiego badacza.

Postać W. Kowalenki stanowi przykład uczonego kształtującego swoje zainteresowania badawcze w początkach XX w. oparciu o Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie i kontynuującego je na nowo powstałym w 1919 r. Uniwersytecie Poznańskim.

Główne źródło do tego referatu stanowią materiały zawarte w spuściźnie naukowej W. Kowalenki, znajdującej się w Poznańskim Oddziale Archiwum PAN w Warszawie, sygn. P-III-29.

Prof. dr hab. Jolanta Migdał

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University
in Poznań

**‘Dryblas’ i ‘kurdupel’ – leksykograficzne rozważania o
litewskich zapożyczeniach w języku polskim**

**“Dryblas” and “Kurdupel” – Lexicographic Considerations on
Lithuanian Loanwords in Polish**

Referat podejmuje problematykę leksykograficznych dziejów wybranych zapożyczeń litewskich w języku polskim. Zaprezentowane będą losy leksemów ‘dryblas’ i ‘kurdupel’ w polskich słownikach ogólnych i etymologicznych, historycznych i współczesnych. Tłem analiz są rozważania dotyczące wpływów litewskich na polszczyznę.

Prof. habil. dr. Danguolė Mikulėnienė

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Tarminio (resp. kalbinio) požymio polifunkciškumas daugiakalbėje aplinkoje

Polyfunctionality of Dialectal (resp. Linguistic) Feature in a Multilingual Environment

XX a. pabaigoje kalbininkas Valerijus Čekmonas buvo pakviestas į Lietuvių kalbos institutą tirti lietuvių, lenkų ir baltarusių tarmių bei jų sąveikos. Kompleksinis kelių kalbų toje pačioje aplinkoje tyrimas skatino ieškoti naujų metodologinių priėgų. Iki tol vietinės kalbos pokyčius, atsiradusius dėl kitų kalbų įtakos, tradicinės dialektologijos atstovai laikė fonologinės sistemos irimo rezultatu ir vertino tik neigiamai.

Svarbu pažymėti, kad kai kurie tarminiai (kalbiniai) požymiai keliakalbės aplinkos sąlygomis gali veikti ir polifunkciškai, nes reiškiasi (ar reiškėsi) keliuose kalbose. To vienos kalbos tyrėjai gali ir nepastebėti.

Pavyzdžiui, periferinėse lietuvių tarmėse užfiksuota balsių kiekybės sistemos pertvarka į slaviškąjį modelį sutampa su vakarų aukštaičių šiauliškių skiriamaisiais požymiais tradicinėje lietuvių tarmių klasifikacijoje. O Vandžiogalos apylinkėse u tarimas vietinėje lenkų kalboje vietoj nekirčiuoto o gali būti siejamas su sisteminiu vakarų aukštaičių kauniškių, gyvenančių šiame plote, nekirčiuotos galūnės -o trumpinimu (kadangi trumpojo atitiktens nėra, o sistemiskai keičiamas u). Toks tarminis (kalbinis) požymis negali (ar tik iš dalies gali) būti paaiškintas natūralia tos kalbos vidinės sandaros kaita.

Taigi, polifunkciškumas daugiakalbėje aplinkoje gali būti vertinamas kaip tarminio (kalbinio) požymio gyvybingumo indikatorius.

Prof. dr. Jonas Mardosa
Lietuva / Lithuania

Raižių mečetė: islamo ir totorių paveldo Lietuvoje objektas

Raižiai Mosque: An Object of Islamic and Tatar Heritage in Lithuania

Raižių mečetės ištakos siekia XVI a. vidurį, tačiau remiantis įvairių autorių tyrimais galima teigti, kad pirmasis mečetės paminėjimas 1556 m. nėra jos statybos užbaigimo ar veiklos pradžią patvirtinantis faktas. Ne kartą perstatyta mečetė yra vieninteliai nenutrūkstamą veiklos istoriją turintys totorių maldos namai Lietuvoje. Pranešime aptariami mečetės statybos ir tolesnės istorijos klausimai bei įvairioje literatūroje aptinkami kontroversiški maldos namų Raižiuose gyvavimo momentai. Daug dėmesio skiriama šiuolaikinio pastato XIX a. pabaigoje vykusių statybų aplinkybėms ir mečetės gyvavimui Bazorų kaime.

Mečetė Raižių bendruomenei buvo ne tik religinio kulto centras – svarbios buvo ir jos socialinės funkcijos. Čia vyko jaunimo religinis mokymas, buvo aptariami parapijai svarbūs gyvenimo klausimai. Išskirtinė bendruomenei buvo dvasininko – imamo – veikla. Raižiuose gyvenęs ir parapiją aptarnaudavęs imamas iki sovietmečio buvo kaimo dvasinis ir pasaulietinis autoritetas. Jis registruodavo civilinius aktus. Todėl mečetė ir religinis totorių gyvenimas buvo svarbiausi Raižius apibūdinantys atributai, kuriuos lietuviai suvokė kaip esminius totorių tapatybės bruožus. Kelis dešimtmečius sovietmečiu oficialiai veikusi vienintelė Lietuvoje Raižių mečetė buvo vienas reikšmingiausių islamo ir totorių kultūros paveldo paminklų Lietuvoje.

Doc. dr. Galina Miškinienė

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

Sufijų ir šiitų įtaka Lietuvos totorių religiniam gyvenimui: rankraščių tekstų pagrindu

The Influence of Sufis and Shi'ites on the Religious Life of Lithuanian Tatars: Based on Manuscript Texts

Istoriografijoje yra įsigalėjusi nuostata, kad totoriai iš Aukso Ordos į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (LDK) atsikėlė prieš 625 metus. Atvykėliai iš Aukso ordos ir Krymo chanato gana greitai prarado savo gimtąją ir pradėjo vartoti rusėnų kalbą. Kalbos egzistavimą negalėjo palaikyti ir religinė bendruomenė. Lietuvos totoriai išpažindami islamą per liturgines apeigas vartojo arabų kalbą, kurios nemokėjo. Būtent tuo laikotarpiu atsirado ir pirmosios totorių rankraštinės knygos. Jausdami būtinybę paaiškinti svarbiausias religines dogmas, totoriai pradėjo versti religinę literatūrą į rusėnų (senąją baltarusių) kalbą, o vėliau – nuo XVII a. – ir į lenkų. Šalia slaviškų tekstų gausu tekstų arabų ir tiurkų kalbomis. Viena šių rankraščių knygų ypatybių yra ta, kad tekstai slavų kalbomis užrašomi arabiškais rašmenimis. Be to, jų atsiradimas sutapo su Reformacija, kai LDK tautos labiau susidomėjo savo istorija, kultūra ir religija. Būtent tuo metu atsirado ir pirmasis Korano vertimas.

Pagal turinį totorių rankraščiai skirstomi į koranus, tefsirus (Korano vertimas-komentaras), kitabus (knygas), chamailus (maldaknygės; be maldų chamailuose apstu liaudies kūrybos, patarimų įvairiais kasdieniais gyvenimo klausimais, taip pat burtų), tedžvidus (Korano skaitymo taisyklės).

Per amžius raštija buvo ir vienintelis Lietuvos totorių religinės kultūros šaltinis. Raštininkai aktyviai dalyvavo kultūrų sinkretinimo procese, nes ne tik išversdavo Lietuvos totoriams svarbią religinę literatūrą, bet ir įtraukdavo į rašytines knygas skirtingų ideologinių srovių poleminių tekstų arba tekstų, turinčių taikomąją vertę, pavyzdžiui, įvairius arabų-turkų, turkų-lenkų ir rusėnų-turkų žodynus.

Būtina paminėti ir tai, kad totorių islamiškoji kultūra, taip pat ir rašytinė tradicija nebuvo statiška. Įtakos turėjo Rytų literatūra, pasiekdavusi Lietuvos totorius per klajojančius dervišus, žmones, grįžtančius iš piligriminių kelionių ir pan.

Pranešime aptariami religiniai Lietuvos totorių rankraščių tekstai, paveikti sufizmo ir šiizmo idėjų. Analizuojant tokius tekstus atkreipiamas dėmesys į jų turinį, paskirtį ir įtaką Lietuvos totorių religiniam gyvenimui.

Prof. dr hab. Joanna Orzechowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Система антиценностей мазурских старообрядцев на основе «Скитского покаяния»

Anti-Value System of the Old Believers of Masuria Based on “Hermit’s Confession”

“Hermit’s Confession” includes 36 sins which can be committed with words. Such a list made it possible to reconstruct the system of values regulating the utterances of the Old Believers. It was a sin for them to speak too much and too loud. Too emotional words (both positive and negative) made the utterance sinful as well. The qualitative sins included: vulgar speech, lies, expressing negative emotions towards another man. Among lies, two groups were especially marked: perjury under oath and defamation.

Mari Liis Paaver-Potašenko

Департамент охраны памятников истории и культуры Эстонии /
Estonian Department of Historical and Cultural Monuments Protection

Иконы мастерской Г. Е. Фролова в Резекненской Клабдищенской старообрядческой общине: проблемы атрибуции, стилистические особенности икон

Icons of G. Frolov's Workshop in the Rezekne Cemenary of the Old Believers' Community: Problems of Attribution, Stylistic Features of Icons

Цель данного доклада – познакомить с основными результатами нового исследования о деятельности мастерской Гавриила Фролова в комплексе Резекненской Клабдищенской старообрядческой общины (РКСО), завершеного автором (совместно с Г. Поташенко) в последние годы, и рассмотреть проблему атрибуции икон, а также стилистические особенности некоторых икон в контексте иконописных школ того времени и исторических центров русской иконописи. Несколько икон, подробно анализируемых в этом докладе в качестве образцов работ мастерской Г. Е. Фролова в РКСО, взяты именно из этих иконостасов, некоторые – из других мест Никольского храма.

Эта тема в историографии до настоящего исследования была мало изученной, как и ранний период творчества иконописца Гавриила Фролова и его мастерской в целом.

Согласно новым авторским исследованиям, в настоящее время в комплексе РКСО находится не менее 65 икон мастерской Г. Е. Фролова. Большая часть – не менее 61 иконы – расположена в двух храмах: Никольском (большом) и малом, причем не менее 36 икон мастерской Г. Е. Фролова украшают иконостас Никольского храма, и пять – иконостас малого храма.

В мастерской Г. Е. Фролова роль каждого пишущего определялась в зависимости от уровня мастерства, объема заказа и времени на его выполнение. Однако здесь начинаются проблемы атрибуции: есть ряд икон с клеймом Г. Е. Фролова, на которых видно, что лики или некоторые детали писал не он сам. И наоборот, есть иконы, на которых отсутствует клеймо Г. Фролова, но работу по ряду стилистических признаков можно отнести к его мастерской.

Dr Dorota Paśko-Konecniak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika / Nicolaus Copernicus University in Toruń

Dublety akcentuacyjne w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców z regionu suwalsko-augustowskiego

Accent Doublets in the Old Believers' Russian Dialect in Suwałki and Augustów Regions

Największe skupisko staroobrzędowców mieszkających w Polsce znajduje się w ośrodku suwalsko-augustowskim. Badana gwara staroobrzędowców należy do grupy zachodniej środkowowielkoruskich gwar akających, tzw. grupy pskowskiej. Gwara staroobrzędowców należy do gwar wyspowych, ale „stała się w pełni wyspowa dopiero po 1945 r., kiedy starowiercy utracili kontakt ze swymi współwyznawcami z Litwy i Białorusi, z którymi utrzymywali kontakt instytucjonalny i kulturowy”. Na jej rosyjskie nacechowanie wskazuje zachowany rdzenny zasób leksykalny, system morfologiczny i system akcentuacyjny zasadniczo zgodny z rosyjskim systemem akcentuacyjnym. Wahania w akcentuacji zdarzają się w wyrazach rodzimych i zapożyczonych jako formy oboczne, np. *dvajúaradnyj* – *dvajuródnyj* ros. 'двоюродный', *pl'ísavyj* – *pl'ísóvyj* ros. 'бархатный', *agulńák* – *agúlńak* ros. 'общеобразовательный лицей'. Z kolei akcentowanie zapożyczeń też nie jest konsekwentne. Leksemy zapożyczone z akcentem penultymatycznym często funkcjonują w gwarze jako formy oboczne. Na obecność dubletów akcentuacyjnych szczególnie wpływa „oddziaływanie własnego systemu akcentowego na wyrazy zapożyczone, oddziaływanie rosyjskiego języka literackiego, zachowanie archaicznego akcentu obok akcentu współczesnego, oddziaływanie obcego otoczenia” (za Grek-Pabisowa). Godnym uwagi jest fakt, że w zapożyczeniach z języka polskiego w niektórych przypadkach pojawia się akcent paroksytoniczny, jednak zazwyczaj zapożyczone leksemy przystosowują się do gwarowego systemu akcentuacyjnego. W badanej gwarze można również wyróżnić pewne schematy akcentuacyjne.

Prof. dr hab. Agnieszka Piotrowska-Wojaczyk

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in
Poznan

**Regionalizmy kresowe w „Wielkim słowniku języka polskiego
PAN“ pod red. Piotra Żmigrodzkiego**

**Regionalisms of the Eastern-Borderlands in the “Wielki słownik
języka polskiego PAN” Edited by Piotr Żmigrodzki**

Celem referatu jest prezentacja regionalizmów kresowych odnotowanych w „Wielkim słowniku języka polskiego PAN“ pod redakcją Piotra Żmigrodzkiego. Porównanie wynotowanego zbioru haseł z kresowizmami wyselekcjonowanymi z dzieł wcześniejszych pozwoli pokazać ich status we współczesnej polszczyźnie oraz ujawni charakterystyczne tendencje rozwojowe.

Prof. dr hab. Helena Pocietchina

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Некоторые текстологические особенности рукописи «Духовной грамоты» Иосифа Волоцкого из старообрядческого сборника

Some Textological Features of “Spiritual Letter” of Joseph Volotsky from the Handwritten Compilation Book of Old Believers

В докладе будут представлены особенности структуры текста известного древнерусского памятника «Духовная грамота» св. прп. Иосифа Волоцкого. Список содержится в сборнике-конволюте агиографического содержания, датированном концом XVIII – началом XIX в. и происходящем из колонии старообрядцев-беспоповцев на Мазурском поозерье, в бывшей Восточной Пруссии. Палеографические и языковые характеристики позволяют отнести данный памятник старообрядческой письменности к книжному наследию Великого княжества Литовского и Речи Посполитой. Так, большая часть рукописи написана на желтоватой веленовой бумаге амстердамской фирмы S.J. HONIG & ZOONEN, широко использовавшейся в Литве в XV–XVIII вв. В текстологической части исследования будут представлена сравнительная характеристика структуры и объема отдельных глав рукописи с текстом известных публикаций «Духовной грамоты» и Устава Иосифа Волоцкого. С точки зрения языка рукописи в докладе будут охарактеризованы орфографические и фонетические черты текста, а также факты из области морфологии и синтаксиса, которые представляют материал для определения исторических и региональных особенностей данного списка памятника.

Doc. dr. Grigorijus Potašenko
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Староверие в Литве (1918–1923): утверждение учения брачных поморцев, создание церковных структур и официальное признание Церкви

Old Belief in Lithuania (1918–1923): Approval of the Teachings of Marriage Pomortsy, Establishment of Church Structures and Official Recognition of the Church

На протяжении всего XX в. потери и приобретения староверия Литвы, как и европейского христианства в целом, были велики и ошеломительно неожиданны, и весь облик христианства существенно изменился. Однако в отличие от трагической судьбы староверия в СССР, 1920–1930-е гг. для староверов в Литве, как и в Латвии, Эстонии и Польше, были во многом благополучными.

Провозглашение независимости Литвы в 1918 г., религиозное равноправие и появление высших органов управления Старообрядческой церкви изменили общий контекст развития взаимоотношений между Церковью и государством, Церковью и обществом, а также собственно религиозной жизни местных староверов.

Поморский период истории староверия Литвы (с 1918 г.) стал временем окончательного утверждения вероучения и религиозной практики брачных поморцев, распространения среди местных староверов, ранее бывших безбрачными федосеевцами, самоназвания «поморцы». В это время сформировалась полная структура Старообрядческой Церкви Литвы.

Цель доклада – рассмотреть утверждение учения и практик брачных поморцев, создание новых церковных структур и формирование полной структуры Старообрядческой поморской церкви в 1918–1923 гг. Это способствовало официальному признанию «Старообрядческой организации» со стороны правительства Литвы в мае 1923 г. Впервые в истории староверия Литвы и всей Европы государство признало церковную автономию и юридическое равноправие староверов с другими конфессиями. Это важнейшее событие с истории староверия Литвы, а также всей Центральной и Восточной Европы в XX в.

До настоящего времени некоторые важные аспекты этой темы (утверждение брачных поморцев в результате реэмиграции староверов, создание центральных органов церковного управления, обстоятельства официального признания со стороны правительства Литвы) в исторической литературе остаются недостаточно изучены. В докладе используются результаты авторских исследований последних лет, основанных на комплексе новых архивных материалов, разных документов и идеях историографии.

Prof. dr hab. Katarzyna Sicińska
Uniwersytet Łódzki / University of Lodz

Język listów Szczęsnego Czackiego jako odbicie osiemnastowiecznej polszczyzny południowokresowej

**The Language of Szczęsny Czacki's Letters as a Reflection of the
18th Century Polish Language of the Southern Borderlands**

Szczęsny (Feliks) Czacki (1723–1790), urodzony w Porycku, wykształcony w szkołach jezuickich, pełniący funkcję podczaszego koronnego, wielokrotny poseł na sejmy - to przedstawiciel szlachty żyjącej na terenie dawnych Kresów Południowo-Wschodnich. W pisanych przez niego listach (do różnych autorów) odnajdujemy szereg interesujących właściwości językowych (fonetycznych, gramatycznych, w mniejszym stopniu leksykalnych), które odzwierciedlają stan ówczesnej polszczyzny literackiej w jej wariacie regionalnym południowokresowym. Warto poddać analizie owe właściwości z perspektywy idiolektalnej oraz szerszej, dialektalnej.

Prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Baltų *anžōl/nas ‚qžuolas‘: pavadinimo variantai ir jų kilmė

Baltic *anžōl/nas ‘oak tree’: Variants of the Name and Their Origin

Lyginamoji analizė leidžia rekonstruoti tokias baltų qžuolo pavadinimo formas: rytų baltų *anžōlnas (plg. liet. qžuolas, lat. ozols) ir vakarų baltų *anzōnas (plg pr. ansonis). Abi formos turi tą pačią šaknį blt. *anž-, bet skiriasi priesagos galiniu priebalsiu (l/n). Lietuvių kalbos tarmėse vartojamas formas aižuolas, aužuolas ir aržuolas linkstama laikyti antrinėmis.

Pranešime baltų qžuolo pavadinimo variantai ir jų kilmė analizuojami senųjų baltų sakralinės tradicijos kontekste.

Dr. Serhii Taranets

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського, НАН України / M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian
Archaeography and Source Studies, National Academy of Sciences of Ukraine

Источники и литература по этнологии и фольклористике старообрядчества в XIX – начале XX вв.

Sources and Literature on Ethnology and Folklore of the Old Believers in the 19th – Early 20th Centuries

В докладе излагается историография по этнографии и фольклористике старообрядчества в XIX – начале XX вв. Для решения поставленных задач сформулирована цель исследования, предусматривавшая выявление и анализ комплекса работ, оказавших существенное влияние на развитие старообрядоведения в указанный период. По результатам десятков фольклорных и этнографических экспедиций опубликованы многочисленные книги и статьи. Во второй половине XIX в. в Российской империи главным образом исследовались Архангельская, Вологодская, Олонецкая и Пермская губернии. В 80-е гг. исследованием традиционной культуры староверов стало заниматься Русское географическое общество. Особое развитие на Русском Севере получило изучение былин и духовных стихов старообрядцев. Ввод в научный оборот новых источников позволил существенно расширить географию и проблематику старообрядческих исследований. В начале XX в. кроме уже традиционных проблем изучались вопросы, связанные с материальной культурой староверов, их семейными обрядами и обычаями, календарной обрядностью.

Prof. habil. dr. Sergejus Temčinas

Lietuvių kalbos institutas / Institute of the Lithuanian Language

**Petro Čiževskio „Alfurkan Tatarski“ (Wilno, 1616/1617):
autorius, leidėjo ir spaustuvininko tarpusavio atskyrimas**

**“Alfurkan Tatarski” by Piotr Czyżewski (Wilno, 1616/1617): Mutual
Separation of the Author, the Publisher and the Typographer**

Petro Čiževskio (Piotr Czyżewski) prieš Lietuvos totorius nukreipto pamfleto „Alfurkan Tatarski“ (Wilno, 1616/1617) autorius tradiciškai laikomas anonimu, o leidinyje nurodytas vardas – slapyvardžiu, nes kiek anksčiau buvo išleistas mažesnės apimties, bet panašaus pobūdžio ir tekstualiai giminingas Motiejaus Čiževskio (Matiasz Czyżewski) leidinys „Alkoran“ (Wilno?, 1616). Vardų skirtumai ir leidinių pobūdžio bei teksto panašumai leido tyrėjams priskirti abu leidinius tam pačiam autoriui, neva nuslėpusiam savo tikrąjį vardą pasirinkus panašius, bet skirtingus pseudonimus. Situaciją komplikuoja tai, kad Petro Čiževskio veikalo vėlesnis (1643 m.) leidimas nurodo kitą to paties veikalo „Alfurkan Tatarski“ autoriaus vardą – Jonas (Jan). Dukart mėginta nustatyti veikalo „Alfurkan Tatarski“ autoriaus tapatybę: juo galėjęs būti Juozapas Karcanas (Józef Karcan), Vilniuje veikęs leidėjas ir spaustuvininkas (J. Šiaučiūnaitės-Verbickienės indentifikacija), arba Tomas Paulauskis (Tomasz Pawłowski), 1597–1617 m. vadovavęs benediktinų vienuolynui Senuosiuose Trakuose (T. Bairašauskaitės indentifikacija). Pranešime bus mėginama nagrinėti šią problemą, atskiriant autoriaus, leidėjo ir spaustuvininko funkcijas bei atitinkamai asmenis.